

PULA INVUULA

Akanya dibjalo tša gago tša selemo gonabjale

SETEMERE KE KGWEDI YE BOTSE YA GO PHETHA PEAK-ANYO MABAPI LE PŠALO YA DIBJALO TŠEO DI BJALWAGO GO TLOGA OKTOBORO 2011 GO YA MATHOMONG A JANAWARE 2012, E LEGO SEHLA SA SELEMO. DINTLHA TŠE DINGWE TŠE BOHLOKWA TŠEO DI SWANETŠEGO GO ELWA HLOKO DI AHLAAHLWA MO TLASE.

Go tšewa gore mengwageng yeo o bego o lema ka yona (le ge e le ngwaga wa gago wa mathomo) o dirile tekanyetšo ye e feletšego ya methopo ya popego le ya letlotlo mabapi le mešomo ya gago ya bolemi.

Mašemo a go tšweletša dibjalo a mabu a maamušo a godimo, a gare le a fase, a swanetše go hlaolwa, go lekanywa le go balwa bogolo. Ka baka la diitshenyegelo tša godimo tša dinyakwapšalo tšeo di hlalago dikgonagalokotsi tše kgolo malebana le letlotlo, dibjalo di swanetše go tšweletšwa fela mabung a maamušo a godimo le a gare. Mabu a maamušo a fase a swanetše go fetolwa mafulo a ruri.

Na ke swanetše go bjala dibjalo dife?

Dibjalo tše bohlokwa tša mabele tšeo di ka akanywago ke lehea (le lešweu le/goba le lesehla), sonoplomo, dinawasoya le mabelethoro. Dibjalo tše di kgethwago (le tswakanyo ya tšona) di swanetše go kgona go

bjalwa ka trekere le didirišwa tše di lego gona lebakeng la pšalo leo le sa fetišego dibeke tše senyane go tloga ka 15 Oktoboro go fihla ka 20 Desemere. Go feta fao di swanetše go kgona go dirišwa lenaneong la photošopšalo le le beakantšwego gabotse le go fudiša diruiwa tša gago.

Mabelethoro ga a sa tšweletšwa ka bontši mono Afrika-Borwa; go bonala o ka re a tšweletšwa mabakeng a a itšego le gona mafelong a a itšego fela. Gopola gape gore mabelethoro a swikiri (*sweet sorghum*) ao a rategago a ratwa ke dinonyana le tšona mme di tla a senya kudu go o sa a bune ka pela.

Papišo ya letlotlo mabapi le kgetho ya dibjalo tše di fapafapanago

Mo lebakeng le "ditheko tša ka moso" tša Safex (*Safex future prices*) mabapi le tone e tee ya dipahlo tša mabele ao a tlišwago go tloga ka Matšhe 2012 go fihla ka Julae 2012, ke tše di latelago go ya ka dibjalo tša go fapana:

- Sonoplomo ye e tlišwago ka Matšhe 2012 = R1 990 tone.
- Dinawasoya tše di tlišwago ka Matšhe le Mei 2012 = R3 365 tone.
- Sonoplomo ye e tlišwago ka Matšhe le Mei 2012 = R3 998 tone.

Kgatišopaka ya Grain SA ya batšweletši ba ba hlabologago

BALA KA GARE:

- 4** > Go diriša sephatšammu goba aowa...
- 7** > Maswika ao a tšwago legodimong
- 9** > Tirišo ya bakontraka ba temo – tša go dira le tša go se dire

7

9

Mohumagadi Jane o re...

Ke tshwenyegile kudu ka ge ke bona o ka re dikgoro tše dingwe tša mmušo di leka go fetola batšweletši ba rena bakgopedi – bakgopedi bao ba sa tirelelo selo, ba sa kgonego go ikemela le gona ba ka se tsogego ba tirela se sengwe ka bobona.

Re sa tšwa go etela diofisi tša rena dileteng tša go fapafapana mme re ile ra etela le KwaZulu-Natala (Zululand ya kgale). Ka mokgwa wa nagakopanelo batšweletši ba magaeng ba kgona go tsenela naga, mme le ge e se bona beng ba naga, tirišo ya bona ya naga yeo e lotegile. Naga yeo ke ya maamušo a mabotse le gona pula e na ka moo go lekanego. Le ge go le bjalo, ga ba leme! Ba Kgoro ya Temo ba dirile tše di latelago:

- Ba rekile ditrekere le ditlhamo tšeo di bolokilwego diofising tša Kgoro ya Temo;
- Ba hirile bootledi ba ditrekere;
- Ba reketše batšweletši dinyakwapšalo (*inputs*) tšohle;
- Ba lemlele mašemo;
- Ba bjetše dibjalo; mme
- Ge mengwang e tletše mašemong, batšweletši ba bitša ba Kgoro gore ba tle ba a hlago.

Le ge go le bjalo, batšweletši bona ba tšere poelo! Go feta fao ba Kgoro ba rerišane le batho bao ba ba lefago go agelela mašemo. Batšweletši bona ga ba dire selo.

Na ke sona se motšweletši a swanetšego go se dira? O ka ipitša motšweletši ge o sa dire selo mašemong? Tšhepo ye e lefelwa ke mang mme theko ya nnete ya tone ya lehea ye e tšweletšwago ke efe?

Batšweletši ba mpotša gore kua magaeng basetsana ba bafsa ba belega bana mola batswadi ba bona ba sa amogela thušo ya mmušo (*child grant*) mabapi le bona. Re lahlegelwa ke tebanyo mabapi le go bopa setšhaba se se atlegilego. Re swanetše go amogela boikarabelo mabapi le boleng le boyo (tebo) bja rena. Ga re a swanela go dula re phuthile diatla ra nyaka go fiwa se sengwe le se sengwe. Gopola seema se se rego: "Mphemphe e a lapiša, motho o kgonwa ke sa gagwe." Matšatšing a lehono go nepišwa kudu "ditokelo" mola nnete ya gore ditokelo di sepelelana le boikarabelo e hlakomologwa.

Leboong la ka mehla la bophelo, batho ba bagolo ba šomela boiphedišo (gantši ba šoma diiri tše ntši go gola ka moo go lekanego), ba nyala/nyalwa, ba aga ntlo goba ba a e reka, ba belega bana, ba ba ruta gore ge ba godile le bona ba kgone go šoma le go tšhela motšhelo go ba le kabelo tšhepedišong ya naga, bjalobjalo. Eupša lehono ga go bjalo – bana ba ba sa tsenago sekolo ba belega bana, batšweletši ga ba šome, ba dutše gae ba rona dinta ba lebeletše mmušo gore o ba šomele.

Hle, mongwe le mongwe wa rena Modimo o re file dineo (ditalente) tšeo re swanetšego go di diriša gobane re tlamegile go phela ka mphufutšo wa difahlogo tša rena. Anke re se šikologe maikarabelo a rena, a re šomeng ka boineelo – etse seema se re: "Kodumela moepathutse, ga go lehumo le tšwago kgauswi." Ke batšweletši bao ba fepago batho ba lefase, mme ge re sa thome go šoma setšhaba sa rena se lebanwe ke tlala.

Akanya dibjalo tša gago tša selemo gonabjale

- Lehea le lešweu leo le tlišwago ka Julae 2012 = R1 842 tone.
- Lehea le lesehla leo le tlišwago ka Julae 2012 = R1 837 tone.
- Korong (go bapiša) ka Desemere le Matšhe 2012 = R2 950 tone.

Se lebele hle gore ga o kgone go bjala sebjalo se sengwe le se sengwe mo gongwe le mo gongwe! Mabapi le dibjalo tša selemo, lehea ke sebjalo seo se bjalwago mafelong a mmalwa, mme ke sejokgolo sa batho ba bantši. Mabelethoro a hlaselwa ke dikhunkhwane le malwetši, ka fao mafelo a mabotse fao pula e nago gabotse a ka hlolela mabelethoro mathata (mmaraka le wona ke wo monyane). Sonoplomo ga e kwane le mafelo ao a kolobilego. E betwa ke meetse gabonolo le gona e hlaselwa ke malwetši a difankase. Dinawasoya di boima go laola mme puno ya tšona ke tlhohlo go batšweletši ba ba hlabologago. Mabapi le dibjalo tša marega, e lego korong, bali, outse le "*canola*", ga se nako ya tšona ka ge di bjalwa ka lehlabula.

Ditshenyegelo tša thoto (*transport differentials*)

Ge o le motšweletšinyane go ka ba kaone go kgonthiša theko ya gae goba ya kheše (*spot price*) yeo puno ya gago e ka rekwago ka yona, o sa lebele go ela "theko ya ka moso" hloko, yeo e bontšhwago ka mo godimo, mme wa tloša ditshenyegelo mabapi le thoto go tšwa bobolokelong (silong) bjoo bo ngwadišitšwego le Safex. Ditshenyegelo tše tša thoto ke ditshenyegelo thoto tša molomo (*theoretical*) tšeo di theilwego godimo ga ditshenyegelo tša nnete tša thoto tšeo di amanago le thoto ya mabele go tloga bobolokelong bjo bo ngwadišitšwego le Safex go ya Randfontein, ge e le gore kontraka ya "mabele a ka moso" (*futures grain contract*) ye motšweletši a e tsenego, e tla tlišwa gona Randfontein.

Lenane la mabolokelo ao a ngwadišitšwego, leo le bontšhago ditshenyegelo tša thoto, le ka hwetšwa wepsaeteng ya Safex. Thekišo ya sonoplomo e sepela gare ga R150 le R300 tone e tee, mola ya lehea e sepela gare ga R71 le R410 tone e tee. Ka baka la ditshenyegelo tša godimo mabapi le thoto mo lebakeng le re kgolwa gore batšweletšinyane ba tla iša mabele a bona bobolokelong bja kgauswi bjo bo ngwadišitšwego semmušo. Thekišofela (*net price*) yeo e amogelwago ke motšweletši re bona e ka ba "thekišo ya ka moso" ya Safex, mo go tlošwago ditshenyegelo tša thoto (*transport differential*) le ditshenyegelo mabapi le thoto go tloga polaseng go ya bobolokelong.

Mohlala: ditshenyegelo thoto (*differential*) tša Bethlehem (Freistata) re tseba e le R202 tone e tee, mme tefo ya mokontraka mabapi le thoto go tloga polaseng go ya bobolokelong ke R50. Ka fao thekišofela (*net price*) le thekišo ya "*spot price*" ya lehea ye re e ukamago ye koporasi ya gago e ka e lefago, e ka ba R1 590 tone e tee. Go ya ka dipalo tše mohola wa thekišofela ye e tsenago potleng ya motšweletši ge a rekiša lehea le sonoplomo, o ka akanywa ka tsela ye:

Lehea le lesehla – Bethlehem

Go R1 837 go tlošwa R202 (ditshenyegelo thoto tša Bethlehem), gwa tlošwa gape R50 (go le tliša bobolokelong), ya ba thekišofela ya R1 585 tone e tee potleng ya motšweletši.

Sonoplomo – Bothaville

Go R3 998 go tlošwa R162 (ditshenyegelo thoto tša Bothaville), gwa tlošwa gape R50 (go e tliša bobolokelong bja kgauswi), ya ba thekišofela ya R3 786 tone e tee potleng ya motšweletši.

Ka fao go bohlokwa go akanya thekišofela, thekišo ya gae goba ya "*spot price*" yeo e ka lefelwago mabele tikologong yeo polasa ya gago e lego go yona. Ka ge mabele ohle a swanetše go tlišwa Randfontein, batšweletši ba ba lego kgauswi le fao ba na le mahlatse. Ntliha ye e ka huetša kudu poelo yeo o ka e humanago mabapi le mabele tikologong ya gago.

Mohlala: ge o swanetše go kgetha gare ga lehea le lešweu le le lesehla, tšhilo ye kgolo ye e ka bago kgauswi le polasa ya gago mohlamongwe e ka go tshepiša theko ye kaone ya "*spot price*" ka nako ya puno. O ka ikgokaganya le mošidi gore a go tsebiše maikemišetšo a khamphani ya gagwe mabapi le theko ya mabele.

Ditshenyegelo mabapi le pšalo (tlhophollo ya "*gross margin*")/tekanyetšo ya morero)

Go bohlokwa go phetha tlhophollo ya "*gross margin*" mabapi le dibjalo tše dingwe le tše dingwe tša mabele tšeo di ka tšweletšwago polaseng ya gago. "*Gross margin*" ke phapano gare ga palomoka ya ditsenofela (*net income*) mabapi le dibjalo tše dingwe le tše dingwe, le ditshenyegelo thoto (*direct costs*) tšohle mabapi le tšweletšo ya dibjalo (ke go re "*gross margin* = ditsenofela – ditshenyegelo thoto"). Dipalo tše di theilwe godimo ga hektare le godimo ga tone ya mabele ao a tšweletšwago. Ditseno tše di hlolwago ke dibjalo tše di itšego godimo ga hektare goba ka tone di ka bapišwa le ditseno tše di hlolwago ke dibjalo tše dingwe (godimo ga hektare goba ka tone) go bona tše di tlišago poelo ye kaone. Poelo ye e kgonagalago ya dibjalo dife le dife e tla huetšwa ke botebo bja mmu, monono, monola mmung, pula ye e nago, climate, phetošopšalo ye e dirišwago le katlego ya mekgwa ya go lema ye e dirišwago.

Lenaneo la 1 le bontšha mohlala wa tlhophollo ya "*gross margin*" – gopola gore e ka fapana go tloga lefelong le le itšego go ya go le lengwe, ebile e ka fapana go tloga tšhemong ye e itšego go ya go ye nngwe. O swanetše go nyakišiša ka nepagalo dinyakwapšalo (*inputs*) tšeo o tlogo di diriša, ditshenyegelo godimo ga hektare le theko ya senyakwa se sengwe le se sengwe – ke gona o tloga kgona go akanya ditshenyegelo mabapi le tšweletšo ya dibjalo tša gago.

Lenaneo la 1: Tlhophollo ya "gross margin"

Tlhophollo ya “gross margin”		Puno – lehea						
Morero (Enterprise)		Lehea						
Tšhemo ya lehea		4,90	Dihektare					
A	Palomoka ya ditseno mabapi le morero						Ditseno	Palomoka mabapi le
		Ye e fokolago	Palogare	Ye botse			Hektare	Morero
	Ditone/hektare	3,60	4,50	5,40				
	Theko ya tone e tee	1 400	1 750	2 100				
	Ditseno godimo ga hektare	5 040	7 875	11 340				
	Palomoka ya poelo ya merero (ditone)	17,64	22,05	26,46				
	Ditseno tša nnete tša morero ka ngwaga	24 696	38 587,50	55 566			7 875	8 587,50
B	Tloša ditshenyegelothwii							
			Tlhalošo	Godimo ga	Palomoka/		Ditshenyegelo godimo ga	Palomoka ya
Hlogwana		Setšweletšwa	Yunete	Hektare	Morero	Theko/Yu-nete	Godimo ga hektare	Morero
Peu – 60 000 kgetsing		GM	60 000	25 000	122 500	0,03	650	3 185
Monontšha		4:2:1(32)	Kg	200	980	4,50	900	4 410
Mobugodimo		LAN	Kg	100	490	3,50	350	1 715
Kalaka		Calclitic/Dol	Kg/ha	1,00	4,90			
Dikhemikhale			Kg	0,06	0,29	1 266,67	76	372,40
Dikhemikhale – taolo ya mengwang pele ga ge e tšwelela mmung							350	1 715
Dikhemikhale – taolo ya mengwang morago ga ge e tšweletše mmung							350	1 715
Dikhemikhale – sebokosegi		Dikhunkhwane					10	49
Dikhemikhale – sebokophehli		Dikhunkhwane					15	73,50
Tisele			l	90	441	8,50	765	3 748,50
Inšorense ya dinyakwapšalo			0,08	598,50			465	2 278,50
Mošomo – wa sewelo								
Puno			Dihektare	300	1 470	1,00	300	1 470
Papatšo			Ditone			50	225	1 102,50
Thoto			Km	25	122,50	3	337,50	1 653,75
Ditokišo le tlhokomelo							300	1 470
Tswalo								
						PALOMOKA	5 093,50	24 958,15
C	Gross margins” (tšhelete ye o tlogo šala le yona ge o rekišitše lehea la dihektare tše 4,9)							13 629,35

O ka ikgokaganya le Grain SA go kgopela keletšo le tsebišo mabapi le kakanyo ya "gross margin" ge o se na nnete ya ka moo o ka e akanyetšago polasa ya gago ka nepagalo.

Ge o ka atiša poelo ya mabele (ditane) ye e kgonagalago godimo ga hektare (*potential grain yield/ha in tons*) ka thekišofela ya motšweletši (*net producer price*) mabapi le dibjalo tše dingwe le tše dingwe, o ka kgona go lemoga tšeo di hlagišago poelo ye kaone. Ge o kopanya tsebo ye le tlhokego ya go fokotša dikgonagalokotsi (*need to spread risk*), ditlhamo tše di hwetšagalago le diphetošopšalo tše o di akanyago, o ka tšea sephetho se se

gopodišitšwego mabapi le dibjalo tše o ka di jalago.

Elelwa gore dibjalo tše dingwe le tše dingwe di swanetše go bjaltwa ka nako ye e itšego ya tšona mme o swanetše go kgonthiša gore mašemo a gago a beakanywa ka nako gore o kgone go bjala ka nako ya maleba. Ge o bjala morago ga nako o ka se humane poelo ye o e nyakago mme o tla ba o šometše lefela. Loga maano a gago gonabjale o kgonthiše gore o thoma mošomo mašemong ka pela ka moo o ka kgonago.

JANE MCPHERSON, MOLAODI WA LENANEOTLHABOLLO LA BATŠWELETŠI LA GRAIN SA

Go diriša sephatšammu goba aowa...

GO LEMA GO KA HLOLA KGOHLAGANO YA MMU GOBA GO KA THUŠA GO E FEDIŠA. MEDIRO YA GO LEMA E HLAMILWE GO PHUŠOLLA MMU GORE GO ŠALE DIKAROLWANA TŠE NNYANE. TEMO YA GO FETIŠA E KA ŠILAGANYA MMU YA FEDIŠA POPEGO YA WONNA WO O AKARETŠAGO DIKGOBANA TŠA MAŠOBANA (PORE SPACE) TŠE DI NYAKEGAGO.

Morero wa sephatšammu

Ditlhamo tše dingwe tša go lema, go swana le mogomapoto, di ka tsenya moya mmung tša godiša tlhotlego (*percolation*) bokagodimong, mola di hlo-la llaga ye e kgohlaganego ka fase ga fao go lemilwego. Llagaga ye thata ye e bitšwa “*plough pan*” goba “*hard pan*”. Dikotlelopulugu le tšona di ka hlola llaga ya mohuta wo ka fase mola ka godimo kgauswi le bokagodimo mmu o ka šilaganywa go fetiša, kudu fao go lengwago gammalwa ka ngwaga. Go fokotša kgohlagaanego ya mmu, matšatšing a lehono go dirišwa sephatšammu sa “leino” le letelele (*heavy duty shank*) le le tsenelago mmung go fihlela bote-bong bja 30 - 60 cm le go feta. Go thalwa “methalo” ye e tlogelanego sebaka se e ka bago metara e tee tšhemong yohle. Mokgwa wo o thomile go tlwael-ega, kudu mafelong a sehlaba.

Diphatšammu (*rippers goba sub-soilers*) di phušula mmu wo o kgohla-ganego ka fase ga fao megoma ya ka mehla e fihlelago, go kaonafatša kga-molo le tseno ya moya. Tlhamo ya sephatšammu e thuša go kukela mmu wa ka fase godimo le go o phušula gore llaga efe kapa efe ye e kgohlaganego e hlahlamologe. Mmu o swanetše go ba o omile ge o phatšwa, le ge o se wa oma ka botlalo. Ge mmu wo o kolobilego o phatšwa, mmu wa ka fase ga o

phušuge mme “leino” la sephatšammu le ka dila mmu mo le fetago mme fao go ditšwego go šitiša go tsena ga moya, meetse le medu.

Mmu o kgohlaganywa ke mosepelo “wa go dila” wa dipapetlasediko tša sekotlelopulugu tšeo di dulago di šoma botebong bjo bo itšego lebak-eng le letelele. Medu ya dibjalo, meetse goba moya ga o kgone go tsenela gabonolo fao go kgohlaganego mme go mela ga dibjalo go a huetšwa. Tirišo ya metšhene ye boima mmung wo o kolobilego le yona e thatafatša goba go kgohlaganya mmu lebakengtelele mme gwa bopega llaga ye thata ya go swana le “*plough pan*”.

Mehola ya sephatšammu (*furrow ripper*)

- Tsenelelo ya meetse a pula e a kaonafatšwa;
- Tsenelelo ya moya e a kaonafatšwa;
- Mbugodimo ga o hlakanywe le mobufase;
- Monola wo o lahlegago ke wo monyane ka ge mmu o sa menolwe; le
- Tlhabologo ya medu e a kaonafatšwa.

Dipoelamorago tša sephatšammu (*furrow ripper*)

- Ke mošomo wo o tšeago nako le gona o turago; le
- Go nyakega trekere ya maatla (ya kW ya godimo).

WILLIE KOTZÉ, MOLAODI WA THUTANTŠHO LE TLHABOLLO YA LENANEOTLHABOLLO YA BALEMI YA GRAIN SA

Mabele a marega

Dintlha tše di amago taolongwang tše di swanetšego go elwa hloko sehleng sa 2011

SEHLA SA GONABJALE SA TŠWELETŠO YA KORONG GA SE SA KA MEHLA KA GE PULA YE E NELEGO PELE GA PŠALO LEBAKENG LA JULAE 2010 GO FIHLA MEI 2011 E BE E LE GARE GA 500 MM LE 2 000 MM, LEFELONG LA GO TLOGA FREISTATA-BODIKELA GO YA LEBOPONG LA BOHLABELA.

Mašemo a mantši ao a bego a tlo bjalwa korong a swanetše go ba a netšwe ke pula ye e fetago 1,2 m. Ka fao re ka se bolele maaka ge re re mašemo a mmalwa ao a bjetšwego korong a ile a khora meetse ka botlalo.

Marega a go tonya, go sepelelana le lehlwa leo le welego mafelong a mantši, a tlo huetša lebelo la go gola le tlhabologo ya korong. Go feta fao, pšalo ya morago ga nako e tla dira gore go be le korong yeo e šaletšego morago ge kgato ya tlhabologo ya yona e bapišwa le ya korong ya sehla sa ka mehla. Peu ye e bjetšwego dikgweding tša Mei le June mafelong a a itšego, e tsere lebaka la go feta dibeke tše nne go mela.

Tlhaelo ya monola ga e a swanela go ba bothata go fihla go ya mafelelong a sehla. Mafelo a mangwe le gona a ile a bona pula le lehlwa kgweding ya Julae. Ge peu ye e bjetšwego e ka mela ka tshwanelo le gona monontšha wo o nepagetšego o ka bušetša naetrotšene ye e ka bego e lahlegile ka baka la pula ye ntši, gona kgonagalo ya poelo ya ditone tše pedi go ya go tše tharo ke ye kgolo.

Maemo a mmu ao a thušitšego korong go mela gabotse a tlo hlola tikologo ye botse ya fao mehuta ye mmalwa ya ngwang le yona e tlogo mela ka maatla.

Ka baka la dibjalo tša mohola wo mogolo tše di ka bunwago, go tla ba bohlokwa kudu go ela tšwelelo efe kapa efe ya mengwang hloko ka nako.

Ka baka la go tonya kudu marega a, phadišano ya mengwang le dibjalo e tla fokotšega dikgweding tša Julae le Agostose. Mabaka a mabotse a boso a ka dira gore phadišano ye e golelele godimo gape ge naga e ruthufala go ya mafelelong a Agostose.

Taolongwang ye e kopantšwego (IWM)

Katlego ya taolongwang dibjalong tše di itšego tša go swana le korong lenaneong la sebjalebja le tšweletšo, e swanetše go kgontšhwa ka kopanyo ya mekgwa ya setšo, dipheitošopšalo le mekgwa ya taolo ya ngwang ya mohuta wa payolotši le wa khemikhale (dibolayangwang).

Mokgwa wo mobotse wa tšweletšo ya dibjalo le peakanyo ya yona o swanetše go akaretša pšalo ya dibjalo tše di fapafapanago tša selemo le tša marega, gammogo le tswakanyo ya mehuta ya ditlakalaphara ya go swana le sonoplomo le dinawasoya, le mehuta ya bjang ya go swana le korong, outse, lehea le mabelethoro. Tsela ye ya go fapantšha dibjalo (*diversified system*) e kgonthiša gore mengwang e huetšwe ke mekgwa ye e fapanego ya go lema le go hlagola le phetošo ya dihlopha tša dibolayangwang tše di hwetšagalago.

Go diriša monontšha (*banding of fertiliser*) marega goba selemo go thuša dibjalo go šadiša morago mengwang yeo e bego e ka mela ka nako ya pšalo goba mola mašemo a kolobile kudu go swana le sehleng sa gonabjale sa marega.

Go lekola mengwang

Ntlha ye bohlokwahlokwa ya lenaneo le lebotse la taolongwang tšhemong efe le efe ke tlhaolo ye e nepagetšego ya mehuta ya mengwang yeo e lego gona.

Batšweletši ba ba hlalefilego ba dula ba sepela mašemo a bona ba leka-nya go gola ga dibjalo tša bona, kudu ka go šetša palo ya mahlogedi sebjalong se sengwe le se sengwe, go kgonthiša e sa le ka pela poelo ye e ka bago gona. Ba tla akanya go boeletša pšalo ya mašemo ao a kgohlaganego ao a bontšhago palo ye e sa tshepišego ya dibjalo. Mola ba lekola mašemo a bona ka mehla ba kgona go lemoga mengwang ye e ka bego e mela.

Dintlha tše di amago taolongwang tše di swanetšego go elwa hloko sehleng sa 2011

Lenaneo le lebotse la tekolo le ka thuša motšweletši go hlaola mengwang yeo e bakago mathata gore a kgethe lenaneo la taolo le kgašetšo leo le nepagetšego le gona le kgontšhago. Re eletša gore go kgopelwe thušo ya setsebi sa taolongwang ya sekhemikhale yo a nago le boitemogelo bjo bo nyakegago go tloga mathomong.

Ditlhamo tše di thušago tekolong ya mengwang

Ge mašemo a hlahlobja le go lekolwa go thuša kudu go sepela o swere mebepe ya polasa ye e bontšhago mašemo, trofelo ye nnyane, thipana, diplastiki tše di nago le ditlankana go kgobela mengwang ye e sa tsebjego, sekwere sa tshipi sa metara e tee, sebaledi sa potleng, kgwele ya mebalabala, diphensele tša go swaya le GPS ge e le gona.

Motšhene wa GPS o ka thuša go hlaola mafelo a a itšego moo go melago mengwang gore katlego ya lenaneokgašetšo le lekolwe ka go boela go lekodiša mafelo ao gape morago ga kgašetšo.

Go ka thuša gape ge o na le pukwana ya tšhupetšo ya mengwang ye e nago le diswantšho tša mengwang ye e fapafapanago tše di bontšhago dikgato tlhabologong ya yona, gore o kgone go e hlaola ka nepagalo. Tlhaolo ye e nepagetšego e bohlokwa kudu mabapi le kgetho ya dikhemikhale le metswako ya maleba yeo e tlogo dirišwa lenaneongtaolo.

Tekolo ka tirišo

Go phetha mošomo wa tekolo wo o kgontšhago le gona o thušago, latela dikgato tše di latelago:

1. Nyokologa (*walk a zig-zag*) tšhemo o eme makga a a sego ka fase ga a mahlano mafelong a a tlogelanego tseleng ya gago. Paterone ye e swanetše go go putliša tšhemo yohle mme e swanetše go go dumelela go thoma fao o tlogetšego senamelwa sa gago. Ela mengwang hloko yeo e lego mafelong a fase, a a kolobilego goba a letswai.
2. Sepela o hlaole mehuta yohle ya ngwang ye e lego gona o ngwale kgato ya tlhabologo ya korong le ya mengwang yohle. Lekodišiša ge eba mengwang yeo e lego gona e šetše e phadišana le dibjalo na.

3. Thala mmepe wa mengwang efe le efe yeo o bonago e tla lefelong le le itšego. Ge o kgona, diriša GPS o lekanye lefelo leo. Digašetši tše kgolo tša sebjalebja tše di dirišwago ke bakontraka di na le metšhene ya GPS mme ka nako ye nngwe di šoma le bošego. Ge o lekantše mafelo ao ka GPS ya gago o ka a tsebiša mokontraka pele ga ge a thoma go gašetša tšhemo ye e itšego. Mmepe wo o nepagetšego o tla kgontšha tekanyo ye kaone mabapi le bokaakang le theko ya dikhemikhale. Khuetsō ya dikhemikhale tše di tlogo dirišwa go gašetša dibjalo phetošongpšalo ka moso le yona e ka akanywa.
4. Kgonthiša palo ya mengwang ye e lego lefelong le lengwe le le lengwe fao o ilego wa ema leetong la gago. Ge mengwang e se ya ba ya tšwelela mmung, o ka tloša mmu wa ka godimo ka kelohloko go ya botebong bja 1 cm go bona ge eba go na le mengwang ye e medilego eupša e sego ya tšwelela mmung. Ka go realo motšweletši a ka lemoga gabotse le go akanya kgonagalo ya mathata ao a ka a letelago ka moso. Beletša kgwele ya mebalabala tšhemong ntle le go kgetha lefelo mme o bee sekwere sa tshipi fao gore kgwele e be bogareng. Ge o bala mengwang ye 25 goba go feta sekwereng seo ge tšhemo e feta dihektare tše 50, o tla kgona go akanya gabotse mathata ao a lego gona mabapi le mengwang. Go feta fao tshepelo ye e tla go gapeletša go ithuta go hlaola mengwang ye e lego polaseng ya gago ka nepagalo.
5. Hlakanya dipalo mabapi le ngwang wo mongwe le wo mongwe o arole palo-moka ka tlhano. Karabo e tla ba palogare ya mengwang godimo ga metarasekwere. Dipalo (*threshold numbers*) tša mengwang godimo ga metarasekwere bjale di bapišwa le mebepe ye e lebanego gore go tšewe sephetho mabapi le ge eba e ka ba mohola go gašetša mengwang goba aowa (go ka se ture go fetiša?).

Mono Afrika-Borwa ga se phošo go gašetša mengwang le fao e sego ya tšwelela ka boati ka ge dipula tša mathomo kgwedding ya Oktoboro le tša Nofemere le Desemere (gammogo le borutho bja selemo) di ka mediša ngwang ka maatla. Se se ka hlola mathata mabapi le go buna ka mo go kgontšhago le kgonagalo ya go tšhilafatša gampe sešupo sa peu ya korong ye e bunnwego. Tšhilafatšo e fokotša maemo a mabele, seo gape se fokotšago thekišo ya tone (*price per ton*) bobolokelong.

Ditšhišinyo

Dibolayangwang tše dingwe tšeo di šišinywago le ditshenyegelo mabapi le mengwang yeo e ka hwetšwago di ahlaahlwa mo tlase.

Re eletša batšweletši ka tiišetšo gore ba reke pukutšhupetšo ye botse ya mengwang ya Afrika-Borwa gore ba kgone go e hlaola ka nepagalo. Maina a gae a a swanago ao a reetšwego mengwang ye e fapanago a ka gakantšha. Go kaone ka mehla go šupa mengwang ka maina a yona a Selatini gore sebo- layangwang sa maleba se dirišwe lenaneong la kgašetšo.

Sepheho sa diteko tša ka godimo mohlomongwe se ka utolla gore matha- ta a magolo a hlolwa ke mengwang ya mohuta wa ditlakalaphara. Mafelong a mangwe ngwang wo o bitšwago “*prostrate knotweed*” (“*voelduisendkoop*”, “*lietjiesgras*”, “*koperdraadgras*”) goba *polygonum aviculare* ka Selatini, pokobiti (“*wild climbing knotweed*”, “*buck wheat*”, “*wildebokwief*”) goba bilderdykia *con- volvulus* ka Selatini, le ge e ka ba mehuta ye mengwe yohle ya polygonum, e hlola mathata mme e swanetše go fedišwa.

Metswako ye mengwe ye e šišinywago gammogo le ditshenyegelo tše di akanywago mabapi le tirišo ya yona godimo ga hektare di bontšhwa mo tlase:

Ditlakalaphara fela

- Tanka ya motswako wa Chlorsulfuron (15 g/hektare) le 2,4 D (100 ml/ hektare), gammogo le sethuši (*adjuvant*) se se swanelago (segomaretši le selekanyetši sa pH).
- Theko ya dikhemikhale malebana le hektare e tla ba diranta tše e ka bago R45,00.

- Bakontraka ba ka bitša diranta tše e ka bago tše R80 malebana le hektare gammogo le theko ya tisele (5 l/hektare).

Ditlakalaphara le mehuta ya *polygonum*

- Tanka ya motswako wa Chlorsulfuron (15 g/hektare) le mesosulfuron Methyl (10 g/hektare) le 2,4 D (100 ml/hektare), gammogo le sethuši (*adjuvant*) se se swanelago (segomaretši le selekanyetši sa pH).
- Theko ya dikhemikhale malebana le hektare e tla ba diranta tše e ka bago R80.
- Bakontraka ba ka bitša diranta tše e ka bago tše R80 malebana le hektare gammogo le theko ya tisele (5 l/hektare).

Ge poelo ye e kgonagalago e le ditone tše pedi godimo ga hektare, thekišo ya ka moso ya gae (*futures spot price*) e le R2 800/tonne, mme ditseno tše di kgo- nagalago e le R5 600/hektare, go a bonala gore go ka ba bohlale go lefa diranta tše e ka bago R175/hektare mabapi le ditlakalaphara fela, goba R210/hektare mabapi le mehuta ya ditlakalaphara, *convolvulus le polygonum*.

Go feta fao re eletša batšweletši ka tiišetšo gore ba kgopele thušo ya set- sebi goba morekišetši pele ga ge ba reka dibolayangwang dife kapa dife le gore ba ele dikeletšo tša gagwe hloko ge ba gašetša mašemo. Ye ke intasteri ye e raraganego mme badiredi ba yona ba tlamegile go fela ba ngwala dihlahlobo. Se se bohlokwa gore ba dule ba tseba metswako ye e kgonatšhago bokaone le ge e le melao ye e amago tirišo ya dikhemikhale tša temo.

TAODIŠWANA YE E NGWADILWE KE MOTŠWELETŠI WA PELE

Maswika ao ašt wago legodimong

KORONG KE SEBJALO SEO SE HUETŠWAGO GABONOLO KE SEFAKO — GO TLOGA SE TŠWELELA MMUNG GO FIHLA NAKONG YA PUNO. LEDIMO LA SEFAKO LE KGONA GO FEDIŠA TŠHEMO YA KORONG KA BOTLALO GORE GO SE ŠALE SELO SEO SE KA BUNWAGO.

Sehla seo diako di golago le gona korong e butšwago ka sona kua Freista- ta, se sepelelana le sehla seo dipula le madimo a sefako a ka letelwago mafelong a mmalwa. Go bohlokwa kudukudu gore batšweletši ba ntšhe inšorense mabapi le tshenyo ye e ka hlolwago ke sefako.

Kgonagalo ya sefako e fapana go tloga lefelong go ya go le lengwe, mme ka lebaka leo tefo ya inšorense mabapi le tshenyo ye e hlolwago ke sefako le yona e fapana bjalo — dikhamphani tšeo di rekišago inšorense ya korong di na le bohlatse (direkoto) bja lebakatelele mme di oketša ditefo mabapi le mafelo ao kgonagalo ya sefako e lego ye kgolo go ona. Wena motšweletši wa korong o swanetše go ikgokaganya le dikhamphani tše di rekišago inšorense o kgopele keletšo mabapi le nako yeo o swanetšego go e ntšha ka yona, le ge e ka ba poelo le mohola wa korong ya gago yeo e swanetšego go šireletšwa. Ge o se na nnete mabapi le taba ye o swanetše go ikgokaganya le kgwebo ya agri ya kgauswi (gantši e tla ba OVK, ofisikgolo e kua Ladybrand; VKB, ofisikgolo e kua Reitz; le Senwes, ofisikgolo e kua Klerksdorp) — ba tla go fa keletšo ye botse yeo e ka lotago kgwebo ya gago.

JANE MCPHERSON, MOLAODI WA LENANEOTLHABOLLO
LA BALEMI LA GRAIN SA

Peakanyo ya go gaša korong go hlagiša poelo

MOTŠWELETŠI O KGOKAGANE KA BOKGAUSWI LE MMU LE DIELEMENTE TŠA TLHAGO MME O SWANETŠE GO DIRIŠA NAGA YA GAGWE GO HLAGIŠA DIT-SENO. MADIMABE KE GORE O SWANETŠE GO LOGA MAANO KA NAKO MME MOTŠWELETŠI GA A KGONE GO NO HLANOGA KA PEJANA A BJALA DIBJALO TŠE DINGWE — GO SWANETŠE GO BA LE PEAKANYO YE E PHETHEGILEGO.

Ge motšweletši a nyaka go phologa matšatšing ano o swanetše go tšea dipheho ka tebano; le gatee e se ke ya ba sephetho sa khuduego seo se ka hlalago tahlego ye kgolo ya letlotlo.

Mmaraka

Thekišo ya korong ya Afrika-Borwa e theiwa karolong ya Leboa ya lefase (*Northern hemisphere*), ka ge rena re kgatha tema ye nyenyane ditšhabatšhabeng. Tšhelete ya rena e na le maatla (*strong currency*) mme ditšwantle di phadišana le ditšweletšwa tša mo gae – korong ye e tšwago dinageng tša ntle e ka rekwa mono Afrika-Borwa ka theko ye e fetwago ke ditshenyegelo tša batšweletši ba mo gae (kamano ya mohola wa ditšwantle (*import parity*)).

Mmušo o lefiša lekgetho (lebi) mabapi le korong ye e rekwago ka ntle, eupša ke le lenyane kudu go šitiša thekontle ya korong. Gopola gore bašidi ba korong ba nyaka go hlagiša poelo ka dikgwebo tša bona mme ga ba na taba le phologo ya batšweletši – ke borakgwebo bao ba rekago korong ye e tšhipilego go feta ye nngwe yeo ba ka e hwetšago mmarakeng.

Poelo ye e ka humanwago ka go tšweletša korong ke ye nnyane kudu mola dikgonagalokotsi e le tše kgolo – ditshenyegelo mabapi le dinyakwapšalo

ke tše kgolo mme mohola wa mabele ke wo monyane. Ka kakaretšo go amogelwa gore boleng bja korong ye e tšwago dinageng tša ntle bo a fokola ge bo bapišwa le bja korong ya mo gae. Le ge go le bjalo, ka ge korong ye e hwetšagala mmarakeng, re tšwela pele go e reka dinageng tša ntle.

Lenyaga ke ngwaga wa mathomo historing ya Afrika-Borwa mo go wona korong ye re tlogo e reka dinageng tša ntle e fetago yeo e tšweletšwago mo gae. Taba ye e tloga e le masetlapelo ka ge re kgona go tšweletša korong mono Afrika-Borwa, eupša ga re kgone go phadišana le dinaga tše dingwe mmarakeng wa ditšhabatšhaba. Re dula re ipotšiša gore na ge korong e ka folotša dinageng tše di re kišetšago yona, Afrika-Borwa e tšile go dirang? Na mmušong ga go na motho yo a itshwenyago ka batšweletši ba rena? Na mmušo ga o lemoge gore naga ya rena e swanetše go nepiša boitekanelo mabapi le dijo? Rena batšweletši re tseba gore seo re se dirago se bohlokwa kudu mabapi le phologo ya setšhaba sa rena le naga ya rena lehlakoreng la ekonomi, mme ka fao re swanetše go se kgaotše go lwela ditefo mabapi le korong ye e rekwago dinageng tša ntle.

Mabapi le tšweletšo ya korong profenseng ya Freistata re tseba gore batšweletši ba senyane fela ba kgonne go humana dikadimo tša go tšweletša korong. Taba ye e nyamiša kudu ka ge mengwaga ye mebedi ye e fetilego go be go na le batšweletši ba 22 bao ba ilego ba atlega kudu tšweletšong ya korong. Batšweletši ba rena ba tseba go bjala korong, ba rata go bjala korong, eupša ba ka se holege ge mmušo o sa oketše ditefo mabapi le korong ye e rekwago ka ntle.

JAN DE VILLIERS, MOTŠWELETŠI YO A ROTŠEGO MODIRO

*Mmušo o paletšwe ke go namola mebaraka ya agri.
Nepo ya rena e swanetše go ba go dira gore mebaraka e re šomele.
Ga re kgone go dira gore mmušo o šome – Moprofesa Karaan.*

Koketšo ye e kgethilwego ye, e kgonegile ka thušo ya Trasete ya Mabele a Marega.

Tirišo ya bakontraka ba temo – tša go dira le tša go se dire

RE SA TŠWA GO ETELA BATŠWELETŠI KUA KAPA-BOHLABELA MME TABA YA GO DIRIŠA BAKONTRAKA E NYAKA GO ELWA HLOKO GAPE.

Bakontraka ba swanetše go dirišwa ka baka lang?

Ke masetlapelo go lemoga gore dimilionemilione tša diranta tšeo di bego di swanetše go thuša batšweletši ba ba hlabologago, “di lahlegile” ka baka la mananeo a go fapafapana – go swana le lenaneo le legologolo la dijo le maitekelo a AsgiSA a maloba. Mananeo a ohle a thoma ka maikemišetšo a mabotse, eupša ohle a a folotša. A folotša ka lebaka lang? Go na le mabaka a mmalwa a a akaretšago tše di latelago: tšhelete ye e lefelwago ditirelo tša bakontraka ke ye e fetišago; dinyakwapšalo (*production inputs*) di rekwa ka theko ye e fetišago; ka tlwaelo mošomo o phethwa morago ga nako; mme khuetsō ye mpe ye e sa kgaotšego ke gore batšweletši ga ba maatlafatšwe – ga ba rutwe go lema. Mola lenaneo le le itšego le foloditše batšweletši ba šala ba le maemong ona ao goba a mabe go feta a pele ga “lenaneo”.

Ge re nyaka go fetola temo le go kgonthiša toto ya dijo mono Afrika-Borwa re swanetše go hlabolla batšweletši ba ba ikemelago, ba kgotlelelago le gona ba humanago poelo – e sego go dumelela batho ba ba itšego go ikhumiša ka “mananeo” mola batšweletši bona ba dula ba diila.

Go na le batšweletši ba bantši mono Afrika-Borwa bao ba dirišago bakontraka dipolaseng tša bona. Bakontraka ba ba ka thuša batšweletši ka temotheo (*primary tillage*), temo ya bobedi (*secondary tillage*) (peak-ano ya seloto), pšalo, kgašetšo le/goba puno. Batšweletši ba bantši ga

ba leme naga ye kgolo yeo e ka ba kgontšhago go ithekela didirišwa tša bona mme ba boloka tšhelete ka go diriša bakontraka bao ba nago le didirišwa – go feta fao bao ba nago le didirišwa tše mmalwa ba ba le sebaka sa go itlholela ditseno ka mošomo wa kontraka.

Le ge tirišo ya bakontraka e ka ba kgopolo ye botse, nneteng ditaba di ka tšwa tseleng. Ka kakaretšo nepo ya temo ke go tšweletša dijo le tlhale le gona go hlola ditseno tšeo di fetago ditshenyegelo mabapi le tšweletšo – poelo ke yona tšhušumetšo.

Bakontraka ba gola tšhelete ya bona bjang?

Ka tlwaelo bakontraka ba lefša go ya ka palo ya dihektare mme ga ba na kabelo ditsenong tše di hlokwago ka thekišo ya puno. Ka fao e ba mohola go bona go šoma dihektare tše mmalwa ka ge hektare ye nngwe le ye nngwe e oketša ditseno tša bona. Bothata mo ke gore mokontraka o tlo šoma ka potlako gore a fetše dihektare tše ntši tše a ka di kgonago ka letšatši. Ka go realo boleng bja mošomo bo a hlokomologwa. Go bonolo go lema go se iše fase (mohlala, ka mogoma goba sekotlelopulugu) – mošomo o fela ka pela, tisele ye e dirišwago e a fokotšega le gona metšhene ga e onale kudu.

Nako ye nngwe le ye nngwe ge motšweletši a lema o dira bjalo ka nepo ye e itšego. Yena o nyaka gore go lengwe go ya botebong bjo bo nepagetšego mme ga a na taba le nako yeo mokontraka a e tšego go phetha mošomo wo – boleng bja mošomo ke bjona bo lego bohlokwa (ka nako ya puno gona motšweletši o nyaka gore mošomo o phethwe ka pela

Tirišo ya bakontraka ba temo – tša go dira le tša go se dire

ka moo go kgonegago). Ka fao go na le phapano gare ga seo se nyakwa-go ke motšweletši le seo se nyakwago ke mokontraka – mokontraka yena o nyaka go fetša mošomo ka potlako gore a lefše, mola motšweletši yena a nyaka gore mošomo o phethwe ka kelohloko le gona ka nepagalo.

Na nako e bohlokwa?

Ntliha ye nngwe ye bohlokwahlokoa leboong la tšweletšo ya dibjalo ke nako yeo mošomo wo mongwe le wo mongwe o swanetšego go phethwa ka yona. Nepo ya mafelelo ya go lema ke go bjala peu mmung wa monola. Go humana dipelo tše kaone o swanetše go bjala peu ka nako ya maleba. Nako ye e sepelelana le dipula tša mathomo tša seruthwana, dipula tšeo di letetšwego selemo, lebaka la go gola ga dibjalo, borutho bjo bo lego gona dikgweding tša selemo le nako yeo tšhwane (šobane) ya mathomo e letetšwego.

Ka ge mokontraka a gola tšhelete go ya ka palo ya dihektare tše a di šomago sehle, o na le go itlema go šoma dihektare tše di fetago tšeo a ka di kgonago ka nako ye botse, a dumelela le mabaka a pula fao mošomo o sa kgonegago. Se se ka dira gore mošomo o phethwe morago ga nako – goba mola nako ya maleba e šetše e fetile ka ge mokontraka a sa šomela motšweletši yo a itšego mola yo mongwe a šetše a mo letetše. Batšweletši ba bantši ba bjala mola nako ya maleba ya go bjala e šetše e fetile ka ge mokontraka a šitilwe go fihla ka nako.

Na motšweletši o swanetše go ela eng hloko?

- Kgonthiša gore tefo ya mokontraka ye o tlogo e lefa e sepelelana le ya intasteri ya tikologong ya gago. (Ge o se na nnete botšiša batšweletšikgwebo ba bangwe tikologong ya gago gore tefo e swanetše go ba efe).
- Kgonthiša thušo ya mokontraka ka go mo tlama ka kontraka.
- Kwanang ka maemo a mošomo – kgetha botebo bjoo o nyakago gore go lengwe go fihla go bjona pele ga nako mme o lekole boleng bja mošomo woo mola o dirwa. Ga go thuše selo ge o re mošomo o šaeditšwe mola mokontraka a sepetše – eba gona ge mošomo o tšwela pele o kgonthiše gore boleng ke bjoo le kwanego ka bjona.
- Kwanang ka matšatšikgwedi ao o tsebago gore ge a fetile go ka se sa thuša selo go phetha mošomo wo o itšego – go kaone go se bjale selo

bakeng sa go bjala morago ga nako wa se bune selo.

- Kgonthiša palo ya batšweletši ba bangwe bao ba tlogo thušwa ke mokontraka wa gago gore o tsebe ge eba o tla kgona go go thuša ka nako.

Mohlala wa ditefo tša gonabjale tša bakontraka ke wo:

Mošomo	Freistata / Leb- oa-Bodikela	Kapa-Bohla- bela	KZN
	+ tisele	+ tisele	+ tisele
Go lema ka mogoma	R250	R750	R550
Go lema ka sekotilelop- ulugu	R195	R550	R450
Go bjala	R165	R480	R440
Palomoka	R610	R1 780	R1 440
Kgašetšo	R80		
Puno	R250		

Rena ba Grain SA re holofela gore wena motšweletši o swanetše go leka go ithekela ditlhamo tša gago (ge o lema o le noši) goba go dirišana le sehlophana sa batšweletši ka go adimana ditlhamo (ge o lema nagakopan-elo). Ge re lebelela ditshenyegelo tša ka godimo go bonala gore o ka se kgone go humana poelo ge o tšwela pele go diriša bakontraka, ntle le ge o dula profenseng ya Freistata goba Leboa-Bodikela fao o ka di kgonago. Go ka ba kaone go reka lehea la gago bakeng sa go lefa ditefo tšeo!

JANE MCPHERSON, MOLAODI WA LENANEOTLHABOLLO LA
BATŠWELETŠI LA GRAIN SA

Kaonafatša bolaodi bja gago ka taolo

GO KGONA GO KAONAFATŠA BOLAODI BJA KGWEBO GO KGONTHIŠA DI-
POELO TŠE DI SWARELELAGO, GO BOHLOKWA GORE MODIRO (WA BOLAODI)
WA TAOLO O ELWE HLOKO GABOTSE KA MOO GO NYAKEGAGO.

Taolo ke modiro wa bone wa bolaodi mme ke tshepelo yeo ka yona molaodi a lekanyetšago ka moo ditiro tša nnete di sepelelanago le ditiro tšeo di ukangwego, le go tšea dikgato tša go kgopamolla fao go hlokegago. Go ka kgona go laola, motšweletši o swanetše go okamela ditiro goba a laele gore di okamelwe.

Mabapi le ditiro tšeo di phethagatšwego gatee fela, taolo e ka tšewa go ba modiro wa mafelelo. Eupša, malebana le temokgwebo, fao bontši bja ditiro bo boeletšwego, taolo ke mafelelo eupša ke mathomo a kgato ye mpsha gape ya peakanyo, thulaganyo, phethagatšo le taolo. Ditiro tše dingwe di tla boeletšwa ngwaga le ngwaga, bjalo ka tšweletšo ya dibjalo, mola tše dingwe di tla boeletšwa go feta gatee ka ngwaga, bjalo ka tšweletšo ya merogo le

maswi, kgodišo ya dikgogokgadika, bjalo bjalo.

Gabotsebotse modiro wa taolo o akaretša phethagatšo ya dikgato tše tlhano tše di latelago:

Theo ya maemo (standards)

Maemo a bohlokwa phethagatšong ya taolo ye e atlegilego mme a swanetše go theiwa bjalo ka karolo ya maano a mathomo. Ge go se na le dilekanyo tša kgonthe tšeo di ka dirišwago go lekanya ditiro tša nnete, phethagatšo ya taolo ye e atlegilego ga e kgonege. Ka mokgwa wa tirišo, se se ra gore taolo e šetše e thoma ge tiro e beakanywa. Peakanyo ya pšalo ya dihektare tše 100 tša sonoplomo goba dihektare tše 10 tša khabetše e šetše e thea maemo – go swanetše go bjalewa dihektare tše 100 tša sonoplomo le dihektare tše 10 tša khabetše.

Go lekanya tiro ya nnete

Go bohlokwa gape go lekanya le go ngwala ditiro tša nnete. Ditiro di

swanetše go lekanywa le go ngwalwa ka mokgwa wo o ka bago bonolo go dirišwa ke motšweletši. Temong tshepelo ye e bitšwa poloko ya direkoto (*record keeping*). Mohlala: Go bjetšwe dihektare tše kae?

Papišo ya tiro ya nnete le maemo ao a beilwego

Tiro ya nnete bjale e swanetše go bapišwa le maemo ao a beilwego. Ga re kgolwe gore go a kgonega gore ditiro tša nnete temongkgwebo di swane swani le tšeo di akantšwego. Nneteng motho a ka dula a letetše mabaka ao a fapogago go maemo ao a beilwego. Mohlala: o ikemišeditše go bjala dihektare tše 100 tša sonoplomo, eupša mafelelong o kgonne go bjala dihektare tše 90 fela – ye ke phapogo.

Tlhophollo ya diphapogo

Ge go na le diphapogo di swanetše go hlopholliwa le go hlalošwa. Go bohlokwa kudu go tseba seo se hlotšego phapogo gore o kgone go tšea dikgato tša go kgopamolla fao go nyakegago le go kaonafatša bolaodi bja gago. Ke eng seo se dirilego gore go bjale dihektare tše 90 fela tša sonoplomo?

Dikgato tša go kgopamolla

Ge go kgonthišetšwe gore sephetho sa nnete se bontšha diphapogo mabapi le maemo (maano) ao a beilwego le gona mabaka ao a hlotšego diphapogo tšeo a kgonthišetšwe, go swanetše go tšewa dikgato tša go kgopamolla taba ye. Dikgato tša go kgopamolla e ka ba ye nngwe goba go feta ya tše di latelago:

- Phetolo ya maemo ao a beilwego ka ge a le boima kudu go fihlela goba a fihlelwa gabonolo kudu;
- Tiišo ya phethagatšo ya ditiro (*increase in performance*) go fihlela maemo ao a beilwego; goba

- Go se dire selo semeetseng ka ge phapogo e hlotšwe ke seo se diragetšego gatee fela goba seo se sa laolegego, bjalo ka ledimo la sefako goba meetsefula.

Go ya ka modiro wo o dirwago, taolo e ka phethwa pele ga phethagatšo ya seo se beakantšwego, ka nako ya phethagatšo ya sona le ge e le morago ga phethagatšo ya maano ao a logilwego.

Taolo ya pele ga phethagatšo e tla nepiša kudu dintlha tša go swana le theko ya mohuta le bokaakang bjo bo nepagetšego bja dinyakwapšalo ka nako. Temongkgwebo taolo ya ka nako ya kgato ya phethagatšo e bohlokwa go feta mme e phethwa ka mokgwa wa kokamelo ya sekgauswi. Ge go swanetše go bjalewa dipeu tše 30 000 godimo ga hektare, mme mola dibjalo di šetše di tšweletše mmung gwa lemogwa gore go bjetšwe dipeu tše 15 000 fela godimo ga hektare, go ka ba boima kudu go kgopamolla taba ye ntle le tshenyo ya tšhelete le nako. Taolo ya mafelelo ya mohuta wa popego (*physical control*) e tla direga morago ga phethagatšo ya mafelelo yeo e nepišago diphetho tša mafelelo.

Kgato ya mafelelo

Go ka okeletšwa kgato ya boselela ya mafelelo mabapi le taolo, e lego taolo ya letlotlo yeo e tlogo ahlaahlwa taodišwaneng ye e tlogo.

Ditaodišwaneng tša rena tše di fetilego re ile ra gatelela gore bolaodi bo swanetše go kaonafatšwa ngwaga le ngwaga go kgonthiša dipelo tše di swarelelago. Taolo ye e tiilego e ka kgatha tema ye bohlokwa kaonafatšong ya bolaodi bja kgwebo ya gago. Taodišwaneng ye e tlogo re tla bontšha ka moo go swanetšego go laolwa ka go tšweletša mohlala wa tirišo.

TSEBIŠO YE E TŠWA MO GO MOŠUPATSELA WA TAOLO YA POLASA KA NEPO YA GO HUMANA POELO YE E NGWADILWEGO KE MARIUS GREYLING

Go lema

– tšeo o swanetšego go di ela hloko

MOGOMA KE SEDIRIŠWA SEO SE ŠOMIŠWAGO TEMONG GO LEMA MMU MATHOMONG GE O BEAKANYWA GO GAŠA GOBA GO BJALA PEU. MOGOMA E BE E LE TLHAMO YA MOTHEO GO TLOGA KGALE, GO YA KA HISTORI YA BATHO, MME O EMELA TLHABOLOGO YE BOHLOKWA TEMONG.

Morero wa mogoma

Morero wo mogolo wa mogoma ke go menola llaga ya ka godimo ya mmu go tliša phepo ye mpsha bokagodimong, mola mengwang le mašaledi a puno a epelwa gore a hlahlamologe. Go feta fao mogoma wo o lemago o tsenya moya mmung mme o dira gore mmu o boloke monola bokaone.

Kua Yuropa le Asia fao mogoma o ilego wa dirišwa la mathomo, morero wo mongwe wo bohlokwa wa wona e be e le go menola mmu gore o tsenwe ke moya o ome – go lema go omiša mmu. Mono Afrika-Borwa tlhalelo ya monola ke ye nngwe ya ditšhitišo tšweletšong ya dibjalo mme ka fao mogoma o swanetše go dirišwa ka tlhokomelo ye kgolo.

Mehola ya mogoma (furrow plough)

Tiro ya go lema e kopanya mašaledi a puno, kalaka, menontšha ye e rekawago le oksitšene.

PULA IMVULA

**Kgatišo ye e tšweletšwa ka
thušo ya Maize Trust.**

GRAIN SA

PO Box 88, Bothaville, 9660
► (056) 515-2145 ◀
www.grainsa.co.za

MOLAODI WA LENANE

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀

SETSEBITSEBI: THUTO LE TLHABOLLO

Willie Kotzé
► 082 535 5250 ◀

SETSEBITSEBI: DITIRELO TŠA NAGA

Danie van den Berg
► 071 675 5497 ◀

PHATLALATŠO: PULA-IMVULA

Debbie Boshoff
► (056) 515-0947 ◀

BALAODIPROFENSE

Daan Bosman
Mpumalanga (Bronkhorstspuit)
► 082 579 1124 ◀

Johan Kriel

Free State (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀

Tonie Loots

North West (Zeerust)
► 083 702 1265 ◀

Jerry Mthomboti

Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ◀

Lawrence Luthango

Eastern Cape (Mthatha)
► 083 389 7308 ◀

Jurie Mentz

KwaZulu-Natal and Mpumalanga
► 082 354 5749 ◀

Ian Househam

Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀

PEAKANYO LE KGATISO

Infoworks

► (018) 468-2716 ◀
www.infoworks.biz

PULA IMVULA E HWETŠAGALA KA MALEME A A LA TELAGO:

Sesofo sa Leboa,

Seisemane, Seafrikanse, Setswana,
Sesotho, Sezulu, Sethosa.

Go lema – tšeo o swanetšego go di ela hloko

Dipoelamorago tša mogoma (furrow plough)

Tiro ya go lema e thomilwe go hlalwa bjalo ka mokgwa wa temo wo o senyago kudu wo ebilego o ka fediša methopommu ka potlako. Le ge go le bjalo, mo lebakengkopana mokgwa wo o ka atlega. Mohola wa go lema tšhemo gatee ke gore peu ya mengwang le diboko tša dikhunkhwane di epelwa fase moo di sa kgonego go phologa.

Moo mogoma o sepalago o gatelela mmu gwa bopega llaga ye thata yeo e bitšwago “*plough pan*”. Llagaga ye e šitiša meetse le medu ya dibjalo go tselelela mmung wo o lego ka fase ga yona mme ka tsela ye e fokotša poelo. Mafelelong meetse a palelwa ke go tselela llaga ye, seo se ka dirago gore mmu o khore meetse mme dibjalo di betege.

Go lemela fase (botebo bja go feta 15 - 20 cm) go fediša dibolang ka potlako mme go nolofatša kgogolego – mathata a mabedi a a sepelelana. Ge mogoma o tliša mmu wa fase bokagodimong popego ya medu ya dibjalo tša sehla se se fetilego e a senyega mme kgomarelano ya dikarolwanammu le yona e a fedišwa – mmu wo mohlamongwe o loketše momelo wa peu, eupša o huetšwa gabonolo ke kgogolego. Ka lebelo le le oketšegilego kgogolego e tla diragala ka pela go feta ka moo mmu o ka mpshafatšwago ka bowona le ka moo dibolang di ka boelago mmung – ka fao mmu o tla senyega ka potlako go feta ka moo go tlwaelegilego.

Go lemela fase (botebo bja go feta 15 - 20 cm) go oketša kgohlagano ya mmu le go senyega ga dikgobana tše di bopšago ke mašobana (*pore space*) ao a lego mmung. Mmu re ka o swantšha le kgamelo ye e swerego dinkgokolo (dikgwele) gammogo le lešikahlaba. Nkgokolo ye nngwe le ye nngwe e emela karolwanammu mme ge di hlatlaganywa go šala dikgoba tša moya tšeo di nyakegago gore medu e mele gabotse le gona meetse a gamolege ka tshwanelo. Go lema go ferehla mmu ka moo dikarolwanammu (dinkgokolo) di pšhatlegago le go tšweletša dikagare tša tšona. Se se ra gore ge dikarolwanammu tše kgolwana di pšhatlega go tšwelela tše nnyane tša ka gare ga tšona mme ka tsela ye dikgoba tša mašobana (*pore space*) di a fokotšega, sephetho ya ba mmu wo mothata wo o kgohlaganago wo o šitišago kgamolo ya meetse gabonolo le gona o šitišago go mela ga medu.

Batšweletši ba bantši mono Afrika-Borwa ba sa diriša mogoma – ke nako ya go gopodišiša taba ye ka kelohlako. Mohlamongwe ke nako ya go fetola mokgwa wo!

**WILLIE KOTZÉ, MOLAODI WA THUTANTŠHO LE TLHABOLLO WA
LENANEOTLHABOLLO LA BALEMI LA GRAIN SA**

**Nepo ya rena ke go tšweletša kgatišo ya
maemo a godimo. Ditshwayatshwayo dife
kapa dife tše di ka bago gona mabapi le
dikagare goba peakanyo ya yona, di ka
romelwa go Jane McPherson.**